

Litteratur om Ribe amt

J. C. Becker: FØRROMERSK JERNALDER.

Professor *J. C. Beckers* store værk »*Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*« er af den største værdi for enhver, der interesserer sig for arkæologi og navnlig for Ribe amts jernalder.

Bogen er fremkommet efter professorens ca. 25-årige beskæftigelse med emnet og giver ikke blot en beskrivelse af Syd-, Sønder- og Midtjyllands boplads-, affalds- og gravfund fra jernalderens første perioder, især almindelig kendt ved den store gravplads i Arre — der her i bogen fremlægges i sin helhed —, men den, og det har været hovedformålet for arbejdet, dokumenterer en ny kronologi med en deling i fire perioder. Netop denne inddeling har hidtil voldt store vanskeligheder; til for få år siden har man kun rgnet med to perioder.

Man giver professoren ret, når han skriver: »Skal man tumle med de store kulturhistoriske problemer, må det arkæologiske grundlag imidlertid være i orden: uden en fast kronologisk ordning af fundstoffet har det ikke megen mening fortsat at diskutere kulturhistorie efter de brede linjer.«

Becker gør det ved at fremlægge en serie sluttede boplads- og gravfund inden for en egn af landet, hvor man har mulighed for at kunne følge førromersk jernalder lige fra begyndelse til slutning. Dette kan foreløbig kun gøres med stoffet i Syd- og Midtjylland. Det er navnlig keramikken, karmaterialet, der bygges på, da det viser sig, at smyk-

ke- og metalsagerne er mindre pålidelige og heller ikke tilstrækkelig omfattende.

Professoren vender sig imod den almindeligt antagne teori om, at førromersk jernalder var en fattig tid, og at det skulle skyldes klimaforværring med misvækst og hunger, og at kelternes ekspansion mod øst afbrød vore gamle handelsforbindelser med Syden. Becker viser, at med jernalderen snarest forøgedes befolkningens tal, at klimaforandringen gik i atlantisk, mere fugtig retning, hvad vel måtte være til gavn for landbruget, og at handelen mod syd var gået i stå et par hundrede år, før kelterne satte ind.

Af amtets gravpladser behandles følgende fra periode I: Den store gravplads i Árre, hvor der foretoges nye undersøgelser, og hvor der konstateredes grave gennem hele perioden og i yderkanten af pladsen enkelte, som tilhørte begyndelsen af den følgende periode. Endvidere gravfund i Glibstrup i Andst, Jernvedlund, Skast, Brøndum, Malle, Langsig, Asbo og Gildbjerg i Hejnsvig. Fra periode II er der en plads i Vamdrup, fra IIIA i Astrup og fra IIIB i Store Darum og Lydum. Fund fra bopladser og affaldsgruber er fremdraget følgende steder fra periode I: Malt, Gamst, Revsing, Holsted, Andrup, Borre, Kolle. Og fra priode II: Darum og Gesing. Fra IIIA: Sædding i Guldager og Næsbjerg. Fra IIIB er der kun et fund i Árre.

—0

KOLDING OG OMEGNS LANDBOFORENING.

»Kolding og Omegns Landboforening 1862-1962« er et meget smukt festskrift med et væld af dejlige billeder. *Karsten Iversen* har redigeret bogen og selv skrevet en væsentlig del af den. Der er desuden bilag af Jens Hansen, Kr. Nielsen, J. Bent Sørensen, Asger Albertsen, H. Ubbesen og Johs. Dons Christensen. Der gives her en udmærket skildring af foreningens oprettelse og hele mangeartede virksomhed. Med god grund behandles i et særligt kapitel foreningens forhold til »tre oplysningscentraler«: Askov højskole, Ladelund landbrugsskole og Askov forsøgsstation, der alle ligger inden for foreningens område og alle har betydet så meget, ikke blot for foreningen, men for dansk

landbrug i det hele taget. I behandlingen af den ældste landbrugshistorie har der indsneget sig enkelte fejl. Man får således ikke arkæologerne til at gå ind på, at stenalderen i Norden først begyndte 4000 f. Kr. f. Det er en overdivelse, at fremskridtet på herregårdene »var dyrt købt ved det mindre landbrugs ødelæggelse.« Det blev bremset i udviklingen, men ødelagt blev det da ikke. Man kan blot tænke på de Sønderskov bønders langvarige og sejrige hoveriproces mod godsejeren. Matriklen 1688 blev afløst af en ny 1844, ikke først 1903. Når det hedder, at først efter 1792 kom der fart i udskiftningen, gælder det jo ikke denne egn. Andst herred hørte til de først udskiftede i kongeriget. 18 landsbyer var udskiftet før 1775, fire blev det i 1775, og af resten kom de fleste i 80'erne. Før den egentlige skildring af foreningen kommer en levende og klart opsat redegørelse for den almindelige udvikling inden for landbruget 1862-1962, støttet af mange tabeller og beregninger, ligesom selve foreningens historie jævnlig er sat i relation til den almindelige. Her får man i virkeligheden klarhed over landmandens kår og problemer i dette hundredår. Det er lykkedes Iversen at give læserne et stærkt indtryk af en dygtig ledet, initiativrig og klartskuede forening.



FRA DE GRØNNE MARKER TIL DE GRÅ MURE.

Erindringsbilleder af Kr. Bruun.

Esbjerg statsskoles tidligere rektor Kr. Bruun har udsendt denne erindringsbog. Dens første dele har tidligere været trykt, bl. a. har vor årbog 1959 bragt »Drengeskår«, mens »Fund og Forskning« og »Historiske Meddelelser om København« har bragt andre afsnit (se Fra Ribe Amt 1961, 312 f). De sidste 50 sider er ikke tidligere offentliggjort. Her skriver rektor på sin kendte levende måde om hans arbejde som forretningsfører i Studenternes Afholdsforening, livet som adjunkt i Helsingør 1914-20, i Åbenrå 1920-29 og som rektor i Esbjerg 1929-44. Det er altså skildringen af Kr. Bruun som skolemand og af hans skolesyn, der er det nye i bogen.

P. Friis: VARDE SKYTTEFORENING GENNEM 100 ÅR.

Varde Skytteforening, Ribe amts ældste, har udsendt ovennævnte lille festskrift. Mange mener, det var 1864, nogle endog, at det var Estrups gendarmer, der gav anledning til skytteforeningernes opståen. Friis minder om, at det ikke var tilfældet. Artillerikaptajn Mønster skrev 1861 en avisartikel, hvori han pegede på, at der i England var dannet frivillige korps. Artiklen gav stødet til, at »Centralkomiteén for Oprettelsen af Skytteforeninger« danne- des, også det spændte forhold om Sønderjylland medvir- kede naturligvis. — Allerede året efter drøftede man i Varde Borgerforening, om man skulle oprette en skytte- forening i byen, et udvalg blev nedsat og samme år var skytteforeningen en virkelighed. Friis gør på en livlig måde god rede for denne sport og det gode kammeratskab mellem skytterne og foreningens hele virke i med- og mod- gangstider. Blandt de mange biografiske oplysninger kan nævnes skildringen af formændene major Castonier, over- lærer V. Larsen, politiassistent A. Jepsen og kommissio- nær J. Hedegaard.

*GØRDING OG OMEGNS SPARE- OG LÅNEKASSE*

1887 12. februar 1962

Gørding sparekasse har markeret sin 75 års dag ved at udgive et stateligt festskrift, skrevet af J. Gantzel Laurid- sen. »Dette er historien om Gørding spare- og lånekasse! Det er samtidig beretningen om en typisk vestjysk sogne- sparekasse«, hedder det i indledningen.

Mens de første sparekasser rejstes af klasser uden for bondetanden, oprettedes sognesparekasserne af frem- skridtsvenlige bønder selv. Det var efter at grundloven, folkehøjskolen og det nationale røre havde gjort dem vågne og selvstændige. I vort amt bidrog også anlægget af banen og Esbjerg havn deres til økonomiske forandringer og sparekassernes start. Ved oprettelsen af sparekassen i Gør- ding tjente »Spare- og lånekassen for Åstrup sogn« som forbillede. Den første formand blev proprietær E. Seve-

rinsen, Gørdinglund. Fra første begyndelse var det kassereren, der ledede driften. Det var gdr. P. Andersen Bendixen, Lourup. Først fra 1892 fik kassereren løn.

Der gøres rede for de skiftende bestyrelsesmedlemmer, de opgaver, sparekassen tog op, hvordan den fik eget hus, hvor den bor side om side med en filial af Varde bank! Med sine 2,5 mill. i årlig omsætning hører den til de mindre sparekasser. Siden 1920 har gdr. I. M. Lauridsen fra Lundbækgård i Aike med stor dygtighed været direktør. Endnu en kendt Gørdingmand finder Gantzel Lauridsen anledning til at fremhæve, nemlig »æ dowter«, den kendte læge J. K. Jensen, Gørding. Mange gode billeder smykker den velskrevne lille bog.

—o—

VED ET VEJKRYDS.

Det fornemme festskrift »Ved et Vejkryds. Tarm Bank, dens By og Egn 1911-1961«, som Tarm bank udgav ved jubilæet, er skrevet af forfatteren Sal. Frifelt. Efter klogt og forsigtigt at have kredset om betydningen af det vanskelige stednavn Tarm behandler han hærvejen gennem Tarm kær og den i gammel tid farlige færdsel over Skernåen og dens delta. Derefter følger han bondebyen Tarms udvikling til stationsby, forretnings-, industri- og skoleby, og i enkelte klare linjer, som Frifelt mestrer det, giver han en træffende karakteristik af egnens sogne.

Mange forhold er set med en digters friske øjne. Et par enkelte ting er der dog set forkert på: Amtsinddelingen kom 1662, og matriklen 1688 (1683) er ikke den første, den første kom 1661-62, et hastværksarbejde, revideret 1664. Livligt fortælles der så om forarbejdet for banken, dens stiftelse og om den spæde begyndelse til den betydelige virksomhed, den nu er. Et stort stykke af egnens økonomiske liv i de sidste 50 år kan læses i denne bog. Der er fortegnelse over bankens ledende mænd, tabellarisk oversigt over virksomheden og en række interviews med kendte mænd. Bogen giver et klart indtryk af bankens stærke fremgang. Den skyldes dels tiden og udviklingen, men sandelig også en dygtig og ansvarsbevidst ledelse.

I »Nationalmuseets arbejdsmark« 1961 har *Elna Møller* og *Olaf Olsen* i »*Danske trækirker*« bl.a. kort omtalt *Brørup kirke*, hvor pastor *K. Høgsbro Østergaard* foretog undersøgelser 1953-54 og konstaterede, at der havde stået to trækirker og en romansk granitkirke før den nuværende middelalderlige kirke, og endvidere *V. Starup kirke*, hvis gulv også syntes at røbe, at her i forvejen havde stået en trækirke.

Det er meget sjældent, vi her på dette sted henviser til en avisartikel — det er egentlig kun sket én gang før, — men der er al grund til nu atter at gøre det. Det er *Lennart Edelbergs* kronik i »*Vestkysten*« 30. decbr. 1961 »*Ribes tilblivelse*«, hvor han på en overbevisende måde henlægger det ældste Ribe til Slipperne, partiet langs Skibbroen. Ligesom i Hedeby antages byens allerældste del at ligge her, hvor skuderne kunne lande med deres last og tage ny ladning ombord. Her ved åens grene, hævder Edelberg, lå nogle sandbanker med lave, sumpede flader imellem, hvorover der senere lagdes dæmninger, så de blev til »damme«. Artiklen er senere udsendt som særtryk til Ribe antikvariske Selskabs medlemmer. Kommende gravninger vil antageligt kunne afgøre teoriens rigtighed.

I »*Historisk årbog for Thisted amt*« 1961 har *K. Ringgaard* skrevet: »*A. Grøn. En dialektforsker fra Agger*«. Denne mand er læreren i Hellum ved Brønderslev, han fødtes i Agger for 100 år siden, men samtidig med skildringen af ham og hans indsats i forskningen får man et indblik i den Darumpræst og forsker *H. F. Feilbergs* værksted, og man forstår den taknemlighedsgæld, Feilberg står i til denne mand, selv om han måske kunne have udtrykt den endnu bedre.

I »*Skalk*« 1961, nr. 3, har *Henrik Thrane* skrevet »*Fra de mindre jagtmarker*«. Han omtaler her et urnefund fra ældre romersk jernalder, gjort i *Vilslev by*. Det påfaldende var urnens mange nåle, to bronzebøjlenåle, en jernnål og 16 tynde bennåle med usikker anvendelse. — I »*Vejle amts årbog*« 1961 har konservator, ingeniør *Anders Jespersen* i »*3 gamle jyske møller og deres industri-historiske betydning*« foruden Nyberg og Børkop møller behandlet *Nørholm mølle*. Indgående og med gode billeder gøres her rede for mølleværket. Om Nørholm skriver ingeniøren: »Ført tilbage til sin oprindelige skikkelse vil dette møllekompleks

blive en arkitektonisk perle.« Han håber, der må kunne skaffes midler til at istandsætte den, så den kan indvies 10. nov. 1970.

I anledning af Vardefirmaet *H. Lohses* boghandels 100 års jubilæum har aktieselskabet udsendt et lille skrift »*Historisk oversigt*« ved redaktør *P. Friis*, han dvæler især ved virksomhedens stifter, den fra Wilster i Holsten 1852 indvandrede bogbinder *Hans Heinrich Lohse*, der kom med kun 1 specie i lommen som sin hele driftskapital. Sønnen *O. Lohse* udvidede forretningen med en gros virksomhed og en forlagsvirksomhed, hvilken sidste 1914 flyttedes til København.

I bogen om *Johannes Novrup* (1961), der består af et udvalg af hans egne artikler og delvis efter hans egen disposition, gives grundtankerne i hans forfatterskab og virke. Der begyndes med »*Fra Hjemmet til Højskolen*«, skrevet 1944 på dr. Roar Skovmands opfordring. Her fortæller Novrup om sig selv og om sine forældre og navnlig om sin fader *H. P. H. Novrup*, lærer og kirkesanger i Alslev og mangeårigt medlem af vort samfunds bestyrelse. Vi, der kendte noget til degnefolkene i Alslev, må indrømme rigtigheden af den smukke skildring.

Under redaktion af *H. K. Kristensen* har Ribe amts børne- og skolebiblioteker udsendt *Folk fra Ribe amt*. Her skildres *Hans Schack*, Københavns forsvarer og Ribes stiftamtsmand, af *Anker Schøler*, digteren *Ambrosius Stub* af *Deibjerg Hansen*, biskop *Balslev* af *H. Nielsen*, *Kinch*, historiker og rektor af *Johanne Nielsen*, »*Danmarks lærdeste bonde*«, *Niels Jokum Termansen* af *M. H. Pedersen*, klitbeplantningens foregangsmand *Poul Hansen* af *Hans Thuesen*, højskolemanden *Ludvig Schrøder* af *Ingemann Pedersen*, fysikeren *Poul la Cour* af *Verner Jensen*, gærbakteriologiens skaber *Emil Chr. Hansen* af *Elias Hansen*, *Jacob A. Riis*, New Yorks æresborger, af *Peter Vejrup*, højskolemanden og forfatteren *Poul Bjerge* af *G. M. Møller*, konsul *Ditlev Lauritzen* af *Chr. Bruun*, professor *P. O. Pedersen* af *H. Grejsen*, billedhuggeren *N. Hansen Jakobsen* af *A. G. Johnsen*, dialektforskeren *Marius Kristensen* af *Johs. Kristiansen*, sprogmanden *Holger Pedersen* af *Chr. Winther*, præsten og bibelskoleforstanderen *Skovgaard-Petersen* af *K. Knudsen*, højesteretsdommer *Jesper Simonsen* af *Vald-Sørensen*, *Jørgen Banke*, »en rejsende i bøgernes brug«, af

Ingrid Vig Jensen, Maren Sørensen, Valsbøl, af Jakob Gormsen, mens H. K. Kristensen skriver om Anders Sørensen Vedel, digteren og skolemanden Christian Falster, folkeindeforskeren H. F. Feilberg og frihedskæmperen Mogens Friis. Bogen, der først og fremmest er beregnet til folkeskolens ældste elever, vil sikkert også finde læsere blandt de historisk interesserede voksne.

—0

Sigurd Schoubye: GULDSMEDEHÅNDVÆRKET I TØNDER OG PÅ TØNDEREGNEN.

Vor store nabo mod syd, »Historisk Samfund for Sønderjylland« magter noget mere end de øvrige enkelt-samfund. Det har en energisk og initiativrig ledelse og større midler til rådighed. Siden sidst har det udgivet to doktor-disputatser og fire almindelige bøger foruden årbogen og »Sønderjysk månedsskrift«.

Den første disputats er Sig. Schoubye: »Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tøndereggen 1550-1900«. — »Tønder museum besidder nu den største samling guldsmedarbejder af lokal oprindelse, noget dansk provinsmuseum kan opvise«, skriver doktoren, og det er ham, der er museets leder. Denne enestående samling er udgangspunktet for værket, og det er ham selv, samlingen i det væsentlige skyldes. Bogen er et pragtværk, den skønnest udstyrede disputats, jeg mindes at have set. Også indholdet, behandlingen, fremstillingen er fremragende, så velskrevet, at 1. oplag blev udsolgt med det samme, hvad vist heller ikke er almindeligt med disputatser! Man beundrer det mægtige arbejde, der er gået forud både med indsamlingen og den kyndige undersøgelse, ikke mindst, når man ved, at doktoren tillige er en travlt optaget skolemand på Tønder seminarium.

»Hvis ikke hvert bysamfund, hver lokalitet alligevel havde sit eget fysiognomi, ville enhver form for lokalhistorie være overflødig, så vist som personalhistorien ville det om alle mennesker var ens.« Tøndersølv har da ofte sit eget præg. Når det noble håndværk kunne finde så god grobund i Tønder og omegn, er det et bevis for, at dér var

man velhavende. Man må også have rejst sig ret hurtigt efter svenskekrigenes ødelæggelser; mens det i en taksering 1661 i det af krigen forarmede Varde hedder om Johan Guldsmed: »Bruger undertiden håndværk, mens den håndværk nu intet behøves.« I Tønder synes 30-årskrigen at have ramt særlig hårdt. Før den havde byen 10 guldsmede, i en snes år derefter 2. Der har aldrig eksisteret et guldsmedelaug i Tønder. Sammen med andre håndværkere indgik de ædle udøvere i et skyttegilde til værn mod »den fremden auslendischen handtwergksleuten«. Man hører heller ikke noget om offentlige mesterprøver. Måske netop derfor var der så mange, der gav sig af med håndværket, det var ofte indfødte, søn efter far. Også på landet bosatte man sig. Schoubye mener dog, at her dannede vesteregner en undtagelse, hvilket vist er rigtigt, i alt fald synes der kun at have været få eller ingen på landet i Ribe amt.

Fra 1600-tallet kan ses, at Tønder var et centrum for tilvirkning af oplandets kirkesølv. Når S. forklarer, at sølvskeer i kirkerne blev »formentlig brugt til at iblande vinen i alterkanden med vand fra messekanden,« så er det muligvis rigtigt, men at eje sølv var jo, som S. også viser, en måde at anbringe sin kapital på, og det kan vel ikke helt udelukkes, at de mange sølvskeer blot var en sådan kapitalanbringelse eller gaver, som taknemlige eller nådehungrige sjæle havde skænket. Varde syssels kirkestol 1606, der beviseligt har overført visse poster fra middelalderen, nævner således i Hoven: »Kirken har et forgyldt spænde, som Nis Smeds hustru gav til kirken.« — Mens der til skildringen af kirkesølvet findes forholdsvis rigeligt arkivmateriale, er det ikke tilfældet med renæssancens bord sølv, egnen er fattig på sølv fra den tid, men efter 1700 viser rigdommen sig. — Allerede i sølvfundet fra V. Vedsted gør S. opmærksom på et spænde af lokalt arbejde som dragtsølv. Senere viser epitafieportrætter og andre gode efterretninger særprægede dragtsmykker, navnlig på Vesterhavsøerne. Morsomt er det med Rømø, hvis dragter nærmer sig Fanøs, men smykkene Føhrs. — Med fremstillingen af hovedvandsæg indtog Tønders guldsmede en dominerende stilling i nordeuropæisk guldsmedekunst. Også til vort amt kom deres produkter, Varde museum har således adskillige af deres sølvsager. Kapitlet »Mestre og mester-

værker« er ikke mindst værdifuldt for samlere. Bogen slutter med forfatterens konklusioner, tysk resumé og registre.

—O—

H. Hejselbjerg Paulsen:
SØNDERJYDSK PSALMESANG 1717-1740.
Fra Ægidius til Pontoppidan.

Mens Schoubyes bog handlede om materiel folkekultur, drejer Hejselbjerg Paulsens disputats sig om åndskultur.

1713 blev det gottorpske hertugdømme hjemfalden som forbrudt len og lovformelig indlemmet 1721, men Kongegrænsen vedblev stadig at danne en uoverstigelig kløft for udfoldelse af dansk kulturliv i kirke og skole i Sønderjylland. Man forsømte at give folket dernede danske ritualbøger, skolebøger, katekismer og salmebøger. Selv tyske præster og lærere klager gang på gang gennem hele det 18. årh. over dette urimelige forhold, mens forældrene stædigt holdt på tyske bøger. Først oplysningstiden fik danske skolebøger indført i Nordslesvig. I Syd- og Mellemslesvig var også kirkesproget tysk, skønt befolkningen forstod lidet eller intet deraf. Tysk i kirken var det samme som i middelalderen den latinske messe: det hellige sprog.

Da der således var lukket mod nord, måtte Nordslesvig gå sin egen vej. Det er denne, Hejselbjerg Paulsen klarlægger på en overbevisende dokumenteret måde gennem en broget sammenfiltet uensartet blanding af tilstande og forhold inden for det forholdsvis lille område. Gang på gang konstaterer han fejl i historikernes (kirkehistorikernes) fremstilling af forholdene. Et eksempel: Det har været almindelig opfattelse, at Brorsons hæfte med julesalmer 1732 indførte dansk salmesang ved Tønders danske gudstjenester. Nej, man havde ingen salmebøger, man sang en tysk salme udenad, den samme søndag efter søndag, år efter år! så fattigt! Brorsons bog var for hjemmene. Der fandtes religiøst liv i danske ord og sange mange steder.

Varnæs salmebogen 1717 »er den første Bastion, som er rejst i Slesvig af Slesvigere til det danske Sprogs Styrkelse

og Bevarelse i Kirke og Folkeliv, selv om den var rigelig præget af tysk og kun vandt ringe indpas i kirken. Udgiveren var præsten B. C. Ægidius, hvis fader var født i Ribe og nedstammede både fra A. S. Vedel og Hans Tausen.

Danskhedens fremtrængen i kirken omk. 1730 skyldtes pietismen, der forstod, at inderliggørelse bedst sker gennem modersmålet. Føreren i Nordslesvig var Enewald Ewald. Med stor skarpsindighed, grundig tekstkritik og et mægtigt arkivstudium behandler Hejselbjerg Paulsen Brorsons vidunderlige salmeskat og kommer til det resultat, at den unge Brorsons digteriske gennembrud er sket tidligere, end de fleste forskere før har regnet med, nemlig allerede i Bedsted-Løgumkloster-Randrup perioden, og der har været en første, nu forsvundet »Troens rare Klenodie« 1730, og at de bekendte Tønderhæfter er »pirattryk« herfra, hvormed geschæftige trykkere søgte at udnytte den vågnende trang til danske sange. Bibliotekernes skatte er kun »ilanddrevne Vragstumper af en stor forsvunden Flåde« (P. Severinsen). »Klenodiet« er ikke efterklang af Schrader, snarere er det omvendt. Brorson var en endnu større skabende ånd end ofte antaget.

Nordslesvigs egentlige kirkesalmebog blev dog først E. Pontoppidans fra 1740. »Saa meget godt og stort er i Sønderjylland knyttet til Navnet Erik Pontoppidan. Kærlighed til Sproget, Omhu for det betrængte og foragtede Modersmaal.« — Disputatsen giver et nyt syn på mangt og meget og et væld af viden om åndshistorien i denne periode. De mange tyske og latinske citater virker tyngende på den jævne læser. Men læsningen er i sandhed møjen værd.

—o—

ÅBENRÅ BYS HISTORIE I.

Redigeret af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen.

Denne bog er første del af et stort anlagt værk om Åbenrå bys historie. Bindet omfatter tiden indtil 1700.

Seminarieadjunkt H. V. Gregersen behandler byen i middelalderen, dens skønne beliggenhed, dens fremståen på en forsvunden landsbys grund, Opnør, der muligvis blev afbrændt 1247 i striden mellem Erik Plovpenning og hertug

Abel. Især byens skrå af 1335 giver gode oplysninger om dens middelalderforhold. Under hertug Adolf VIII begyndte tyskhedens fremtrængen.

Landsarkivar Peter Kr. Iversen behandler tiden 1523-1660. Byen var blevet frygtelig plyndret 1523 af Johan Rantzaus tropper, og den var endnu ved begyndelsen af perioden den mindste af de sønderjydske købstæder, ved delingen kom byen under Gottorp og hjemstøjet af ildebrande og pest, krige og udplyndringer, bemærkelsesværdig er en blomstrende sejlads på Gotland, og havnen var bl. a. udskibningshavn for Tønder, interessante er også de mange humlehaver i og omkring byen, de gav et vigtigt bidrag til byens betydelige ølbrygning. Der fortælles om bystyret, om landbruget, om Brundlund slot, de hertugelige ladegårde, kirke- og skolevæsen og byens daglige liv. I 1600-årene fik hertugen større indflydelse på bystyret. Ganske uhørt er de åbenbare justitsmord hans samvittighedsløse minister Johann von Wouwern udøvede mod kendte og sagesløse mænd i byen, som et mord på amtskriveren Claus Esmarch gav ham en kærkommen anledning til. Han benyttede endog tortur før dommen.

Til at behandle tiden 1660-1720 træder atter H. V. Gregersen til. Han skildrer, hvordan en ny tid fremstod med centralisering, ortodoksi og svulstig barok og beretter videre om strid mellem konge og hertug, om næringsvejene med tiltagende skibsfart og skibsbyggeri og slutter med byens forhold under den store nordiske krig.

De to kendte historikere har i dette bind givet en kyndig, levende, ja ofte spændende skildring af Åbenrås historie.

—o—

Harald Jørgensen: TO UNGDOMSVENNER.

H. P. Hanssen. H. V. Clausen. En brevveksling.

Det er nationalitetskampens dagligdag, der omhandles i de 304 breve, overarkivar Harald Jørgensen her har samlet, kommenteret og forsynet med indledning i hundredåret efter H. P. Hanssens fødsel.

Bondesønnen fra Nørremølle, sønderjydernes stoute fø-

rer, kender alle fra deres skoletid. H. V. Clausen er oden-seaner og søn af en fabrikant, han er akademikeren, historiker, sprogmand og æstetiker og var en inspirerende lærer ved Frederiksborg gymnasium. I den nationale kamp virkede han mest bag kulisserne. For den store offentlighed er han især kendt for sit værk »Sønderjylland, en Rejsehaandbog« og hans navnlig inden for historikere berømte afhandling om »Danmarks Oldtidsbebyggelse.« På grundlag af hans enestående kendskab til natur, folk og nationale sindelag i landet sønden å kunne han angive zonegrænserne og dermed Danmarks nuværende grænse mod syd.

Den brændende interesse for det tabte land var det bånd, der knyttede venskabet mellem de to unge, og kun en enkelt gang — som breve og noter viser — var det ved at bryde, men det holdt livet ud. Det er sandhed, når Clausen i et brev til H. P. H. skriver: »Mit hjerte og min tanke har altid været nede hos jer.« Man ligefrem betages af den ildhu, den utrættelighed, hvormed de to ungdomsvenner arbejder for Sønderjyllands, for Danmarks sag. Vi næsten ser idéerne fødes, planerne formes. H. V. Clausens breve myldrer med idéer. Hanssen er den mere rolige, beherskede, rede til at dæmpe, mildne Clausens ofte ned-sættende udtalelser om folk eller bedømmelse af dem blandt den vrimmel af personer, der nævnes, og som heller ikke vil være vi ældre nulevende ubekendte. De var begge radikale, hvad der skabte en vis spænding i forholdet til de konservative og navnlig til Jens Jessen ved »Flensborg Avis«.

Hvad drejer så disse idéer og arbejder fra den daglige kamp sig om? Her er kun plads til at nævne et lille udpluk: Oprettelse af læsekredse, bogpakker, fællesture, drøftelse af veje til at komme ind i den tyske politistat, valg af medarbejdere, maleriudstillinger, museumsforhold, arbejde for at kirkelige genstande ikke skulle sendes til tyske museer, de statsløses stilling, de mange processer, arrestationer, fængselsophold, de nordslesvigske sparekassers forhold, jordkampen, Vogelgesang, H. P. H.s rigsdagsarbejde, Clausens rasen over germanismer og sprogfejl i »Heimdals« og hans utallige rejser dernede. Bag ved eller over de to venners arbejde føles en bestemt person: A. D. Jørgensen. Han »er nemlig ikke blot en Person,« skriver H. P. H.,

»men han er et Princip — den rent saglige Kamp for Danskheden uden Bihensigter.« Efter hans død savnede man en sådan personlighed. Man ville fra kongeriget dengang næppe anerkende, at H. P. Hanssen var vokset op til at være dette ideal nærmest, og da man så forsøgte at dirigere nordfra, blev dette skarpt afvist af H. P. H., og da var det, som før nævnt, nær kommet til et brud mellem ungdomsvennerne.

Underligt nær bliver denne tid os påny, når vi læser disse breve. Det ikke mindre end en oplevelse, overraskende var Harald Jørgensen her skænker os.



*G. Japsen: DEN NATIONALE UDVIKLING I ÅBENRÅ
1800-1850.*

I denne bog, der er trykt med støtte fra Statens almindelige Videnskabsfond, skildrer G. Japsen, hvordan Åbenrås indbyggere, som omk. 1800 alle var besjælede af dansk statspatriotisme, i det følgende halve århundrede opdeltet i to fjendtlige lejre, en dansk og en tysk, og endvidere søger han at udfinde de kræfter, der »fremkaldte denne fundamentale forandring af indstilling til stat og nation«. Et mægtigt kildemateriale, for største delen utrykt, er benyttet.

Tabet af Norge 1814 slog hul på helstaten, og krigen med England havde ødelagt Københavns økonomi for en række år. Hamborg kom da til at dominere over handelen i Jylland. Dette kom uvilkårligt til at fremhæve det tyske, mens danskheden selv hos velhavende og dannede kredse sank i anseelse over hele Sønderjylland. Den økonomiske interesse blev stort set vendt mod syd. Grundigt, nærmest spændende udreder Japsen samspillet mellem den forandrede økonomi, de sociale modsætninger og den nationale opvågning.

Det var i de dage, liberalismen dukkede frem, og mange kom til at se mod syd, fordi de mente, man lettest dér fik en fri forfatning. Da martsrevolutionen 1848 ville skabe et forenet og demokratisk Tyskland, skyldede bevægelsen ind over Slesvig-Holsten. »Tyskland rejser sig i hele sin stor-

hed . . . Danmark har slet ingen betydning over for et sådant folk . . .«, skrev Olshausen. Åbenrås revolutionære anerkendte straks den provisoriske regering, mens de danske blev overrumplet. Byen syntes at stå som en tysk fæstning i det danske Nordslesvig. Men den danske arbejderstand rejste sig, tvang oprørsflaget ned fra byens største værft, snart forsvandt flagene overalt, og da danske krigsfolk d. 30. marts sejlede ind i havnen og affyrede to skarpe skud mod friskarerne, de første i treårskrigen, var det tyske herredømme forbi denne gang, men magten kom snart til at svinge frem og tilbage i takt med krigslykken. Under alt dette skærpedes modsætningen mellem dansk og tysk.

Bogen er ikke blot for åbenråere, den har almen interesse.



*DET GAMLE FRØSLEV. Johan Meyer
fortæller minder fra Danmarks sydligste grænseby.*

Selv om bogen ikke direkte berører vort amt ud over, at vi nikker genkendende til flere gamle skikke og forhold dernede, hvor de dog til dels har andre navne, er den i høj grad værd at gøre opmærksom på for de mange, der ynder at læse levnedsskildringer og meoirer. Det er en underlig levende og nærværende bog, fortalt af den gamle smed og sognefoged, visende en dansksindet mands oplevelser i Sønderjyllands tyske tid og fortalt med en stor portion godt humør.



HISTORISKE HJÆLPEVIDENSKABER.

Dansk historisk Fællesforening har påbegyndt udgivelsen af en række små populære håndbøger, der er til nytte for enhver, der beskæftiger sig med historie.

Rækken indledes med arkivar *Knud Pranges* bog: »*Heraldik og historie*«. Heraldikken er læren om våbenskjoldene, og Prange fortæller her livligt og inspirerende om disses opståen og udvikling, om segl og signetstikkere, om våbensymbolik og ejermærker. Gennem en række eksempler — også med ét fra vor årbog — viser han, hvilken nytte historikeren, han være sig rigs-, adels-, personal-, kultur- eller lokalhistoriker, kan have af heraldikken. Som

omtalt i Fra Ribe Amt 1960 har Prange også udgivet en såre nyttig »Heraldisk nøgle«, ved hjælp af hvilken man kan bestemme den slægt, der har ført et bestemt våben.

Det næste bind i serien er *Herluf Nielsen: »Kronologi«*. Med stor kyndighed giver Herluf Nielsen her en introduktion i tidsregeringens problemer: solåret, påskeberegningen, betegnelser for året, årets begyndelse, opdelingen af året og dagen, forbedringer af kalenderen, den franske revolutions kalender, den romerske og den borgerlige kalender.

I forbindelse hermed kom Fællesforeningens nyudgave af *R. W. Bauers »Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel«*. Calendariet har længe været udsolgt og ikke til at opdrive. Det er næsten uundværligt, når man, som det ofte er tilfældet ved ældre dokumenter, skal bestemme en dato, der opgives som ugedag i forhold til en helgendag eller helligdag. Undertegnede måtte i sin tid afskrive tabellerne, da det også var vanskeligt at hjemlåne bogen. Det nye oplag, der er en fotografisk gengivelse, blev da også revet bort, bl. a. af vore nordiske naboer.

Hans H. Worsøe: Grundbog i slægtshistorie.

Alle de mange, der tænker på at få noget gjort ved deres families historie eller begyndere, der allerede har arbejdet med den, men både her og der føler sig fremmed og usikker ved fremgangsmåden, har gennem ovennævnte bog fået et ganske udmærket lettilgængeligt hjælpemiddel i hænde.

I sommer har der været afholdt et kursus i slægtsforskning på Køng højskole med arkivar Worsøe som leder. Det er på grundlag af dette kursus, at bogen er blevet til. På letfattelig måde giver den kyndige og erfarne arkivar her begynderen sin undervisning. De forskellige måder at opstille slægtslinjerne på, begrænser han klogeligt til de mest benyttede. Der gøres rede for ahnetavlen, efterslægtstavlen og stamtavlen, for indrykningssystemet og generationsvis opstilling, hvordan man indsamler og behandler familietradition, litteratur og arbejder med kirkebøger, skifteprotokoller, folketællingslister, skøde-, pantebøger o.s.v. Sluttelig opfordrer Worsøe slægtshistorikerne til ikke at glemme by- og sognehistorier, hvor der ofte kan findes gode oplysninger om familien. I et tillæg gives forklaringer

af latinske ord fra gamle kirkebøger o. l. og gode litteraturhenvisninger.

Viderekomne kan tillige benytte Fabritius og Hatts store »Håndbog i Slægtsforskning«, og nørrejderne har et godt hjælpemiddel i Hofman-Bang: »Jens Sørensen og Maren Nielsdatter«, der — sin mærkelige titel til trods — nævner de vigtigste personalhistoriske kilder i Viborg landsarkiv. — Worsøes lille håndbog vil blive grebet med taknemlighed af alle begyndere. Den fås ved henvendelse til Køng folkehøjskole, pr. Glamsbjerg.

—o—

EN UDMÆRKELSE.

Vor mangeårige revisor, museumsinspektør ved Varde museum, Ølgod museums skaber og leder, f. hv. førstelærer H. Øllgaard, Ølgod, blev under 10. maj af Hans Majestæt Kongen tildelt fortjenstmedaljen i sølv.

Selv om den ydre anledning til tildelingen vel nok er Varde museums jubilæum, er det sikkert Øllgaards hele virke som museumsmand og historiker, der er grunden til, at han fik denne store og sjældne udmærkelse.

Holger Øllgaard er født i Strellev 1888, tog lærereksamen fra Gedved 1910 og blev 1913 knyttet til Hejbøl skole i Ølgod sogn. Her begyndte han sin samlervirksomhed, navnlig af ting til at belyse landalmuens liv, virke og kår. Efterhånden blev hans samlinger så omfattende, at da han efter 40 års virke som lærer i Hejbøl flyttede til Ølgod, blev der oprettet en museumsforening, som indsamlede 15.000 kr. blandt beboerne, og kommunen skænkede andre 15.000, hvorefter man købte et hus til samlingerne. Dette er nu udvidet med en tilbygning. Forinden var Øllgaard blevet knyttet til Varde museum som inspektør. Også her gør han et stort arbejde for dette museums rige samlinger.

Historisk Samfund ønsker herved sin revisor og gode medarbejder hjertelig til lykke med medaljen. Og vi vil gerne sige med Aakjær:

»Hvor er æ skjøn, te di er te,
som vil det gued bewaar,
som goer saa biel og æsler ve
og kan sæ aalle spuar!«

H. K. Kristensen.

Virksomheden

Siden 1923 har »Fra Ribe Amt« været solgt i kommission hos P. Haase & Søn. Denne snart 40-årige forbindelse er nu blevet afbrudt, idet forlaget p. gr. a. manglende lagerplads har set sig nødsaget til at meddele, at det ikke længere kan være vor kommissionær. Bestyrelsen har da besluttet, at samfundet skulle danne sit eget forlag. Det bliver herefter under adressen *Historisk Samfund for Ribe Amt, Varde*, idet redaktøren til efteråret flytter til Varde. Bogladeprisen for årbogen er 12,50.

Også i år har der været afholdt *hjemstavnsaftener* nogle steder i amtet med god tilslutning. Der er kræfter i gang, som vil tilskynde folk til at sætte sig i bevægelse for at få sådanne aftener afholdt i så mange sogne som muligt i det ganske land i dagene 23. feb.—3. marts 1963.

Årsmødet fandt sted i Tofterup, og efter at de sædvanlige beretninger og regnskaber var aflagt og godkendt, genvalgte Sal. Frifelt og Høgsbro Østergaard enstemmigt til medlemmer af bestyrelsen og H. Øllgaard til revisor. Ved det offentlige møde talte pastor Østergaard spændende om hans fund af Sct. Syllatzes hellige kilde ved Starup kirkegård, og H. K. Kristensen fremdrog træk af Skadst herreds historie.

Sommerstævnet holdtes d. 23. juni. De mange deltagere fyldte den store smukke Andst kirke, hvor formanden Sal. Frifelt bød velkommen, og H. K. Kristensen fremdrog træk af kirkens historie. Uden for Kirkemuren demonstrerede og fortalte pastor Høgsbro Østergaard særdeles levende om, hvordan de romanske granitkirker blev bygget. Derpå kørte det store vogntog, hjulpet over hovedvejen af to politibetjente, til Vamdrup, hvor der var fælles kaffebord. Sognerådsformand Carl Nielsen bød velkommen og fortalte om Vamdrups udvikling i nyere tid, fhv. gårdejer P. Moos, Vamdrup, talte om oldtiden, gårdejer Aage Hjortkær, Toftegård, skildrede Vamdrupgårds historie, og

gårdejer Aage Jessen, Østerby, der virker med i undersøgelsen af en større boplads og gravplads fra keltisk jernalder dør i sognet, foreslog, at samfundet afholder to vintermøder, et i amtets vestlige og et i dets østlige del. Formanden lovede forslaget velvillig behandling. Dernæst kørtes til voldstedet i Vamdrupgårds have, som blev beseet. Der sluttedes i Skibelund, hvor fhv. højskoleforstander Erik Appel fortalte fængslende om de personer, mindstene i krattet er rejst for. Frifelt sluttede det festlige og indholdsrige sommerstævne, mens Sct. Hansbålene tændtes i den skønne sommeraften.

Historisk Samfund har ladet fremstille *en lille tryksag* om foreningen og dens virke i håb om, at mange medlemmer vil benytte den til at skaffe foreningen nye indmeldelser.

Nye medlemmer 1961

Lilli Iversen, frue, København
 Dr. K. Marschalleck, slotsmuseet, Jever
 Smedemester Chr. Sørensen, Veirup
 Gross. V. Risom, Hellerup
 Gartner Juhl, Outrup
 Førstelærer Høemkjær, Gjerndrup
 Gdr. Math. Paulsen, Vejrup
 Gdr. Hjalmar Hansen, Sejstrup
 Antikvar Mogens Bencard, Ribe
 Repræsentant Niels Ladekjær, Esbjerg
 Installatør Johs. Mikkelsen, Gredstedbro
 Sognepræst Sander-Sørensen, Billund
 Aage Vestergaard, Toftnæs
 Trafikassistent Chr. Nielsen, Oxbøl
 Lærer Jul. Larsen, Aarre
 Boghandler A. Riber Bertelsen, Oxbøl
 Rentier Johs. Jensen, Veerst
 Kirkebetjent Hans Tofterup, Tofterup
 Landmand Lambert Lauridsen, Kallehave
 Landmand Gunnar Hansen, Starup
 Landmand Laurids Andersen, Næsbjerg
 Landmand Per Voldsgaard, Gjerndrup
 Ejendomsmægler T. Terkildsen, Ansager
 Overassistent Georg Røser, Oxbøl
 Fabrikant Fr. Schönwandt, København
 Museumsinspektør Gudmund Boesen, Rosenborg Slot
 Jens Juel, Esbjerg
 Kommunalærer Blaabjerg, Varde
 Gdr. Stefan Knudsen, Glejbjerg
 Gdr. Johs. Kjær, Nyby
 Egon Friborg, Engesvang

Regnskabsoversigt 1961-62

INDTÆGT:		
Kassebeholdning.....	8650,00	6289,13
865 ord. medlemmer à 10 kr.....	8650,00	
2 medl. m. andet kontingent	13,00	8663,00
28 kommuner à 12 kr.....	324,00	
13 » » 20 kr.....	260,00	
1 » » 15 kr.....	15,00	
2 » » 25 kr.....	50,00	
76 biblioteker » 10 kr.....	760,00	649,00
1 » » 30 kr.....	30,00	
1 » » 20 kr.....	20,00	
Salg af Lyngbøhæfter.....	323,30	810,00
» » Gotisk Skrift.....	118,92	
» » gl. årbøger	503,20	
Tilskud: Kulturministeriet	1745,00	945,42
» » Ribe amtstue	200,00	
» » Yarde kommune	200,00	
» » Yarde Spare- og Laanekasse..	50,00	
» » Nr. Nebel Sparekasse.....	50,00	
Godtgjort porto	263,22	2245,00
Refunderet.....	20,00	
Renter af Kirstine og Th. Mølhedes legat.....	556,82	283,22
» » bankbeholdning.....	164,96	
	Kr. 20606,55	

UDGIFT:		
Trykning af årbogen	5261,45	
Honorarer	1540,00	
Udsendelse af årbogen	626,20	
Løn til redaktør og kasserer	900,00	
Møder og foredrag o. lign.	381,00	
Repræsentation	595,94	
Bogkøb	272,90	
Kontingenter	200,00	
Porto, telefon	172,32	
Til arbejdet med biskop Hagelunds dagbog ..	1000,00	
Trykning af pjecce	300,00	
Beredskabsfond.....	2000,00	
Kassebeholdning at overføre	7356,74	
	Kr. 20606,55	

AKTIVER:

Vest- og sønderj. Kreditt. obl. 4¹/₂%

I Overformyndreriet til 4%

Grundfond: 1. april 1962

Beredskabskonto: 1. maj 1962

12600,00
176,21
3592,98
7262,62

Eglved, den 22. maj 1962.

JOHN KVIST.

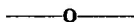
Revideret og fundet i orden.

Ribe, d. 13. juni 1962 Ølgod, d. 7. juni 1962

Lennart Edelberg H. Øllgaard

SOGNEFILM

I visse sogne har man i de senere år fremstillet sognefilm, der viser glimt af sognets liv, især af det, der forsvinder: Gammeldags høst med le, spjarrer og kratte, gammel husflid som karten og spinden for blot at nævne et par ting, desuden kirke- og skoleliv, sognerådsmøder, dagligt liv ved købmand og håndværker. Endvidere sognets hist. minder o. a. seværdigheder, sportsfester, større møder o. lign. Det er ikke nogen dårlig måde for et sogn at gemme noget af sin fortid på. Gang på gang kan filmen fremvises til glæde for beboerne og andre. Flere forretninger fremstiller disse film. Vi kan gøre opmærksom på »Tone og film«, der ledes af tidligere gdr. Aage Marcussen, Skovlund.



TILBUD TIL VORE MEDLEMMER

Ved henvendelse til DHF, Landsarkivet, Viborg, kan vore medlemmer til favørpris (ekskl. porto og omkostninger) erhverve: E. Kroman: Skriftens historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden. 10 kr. (bogladepr. 18 kr.) — Helger Hjelholt: Skriftprøver, kr. 6,80 (bogladepr. 8,50). — Helge Søgård: Litteraturvejledning for kulturhistoriske Provinsmuseer, kr. 5 (bogladepr. 8,50). — Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning, kr. 2. — Register til Fortid og Nutid: bd. I-XVII, kr. 2. — Knud Prange: Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon, kr. 16 (bogladepr. 27). — Dansk Navneskik, kr. 5. — H. Hansen: Opbevaring og ordning af købstadsarkiver, kr. 2. — S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske studier, kr. 2. — Bauer: Calender for Årene indtil 2200 e. Kr. (fototeknisk optryk), kr. 12, indb. 14 (bogladepris 20 og 23 kr.). — Serien om de historiske hjælpemidler: Herluf Nielsen: Kronologi, kr. 7, indb. 9 (bogladepris 11,50, indb. 15). — Knud Prange: Heraldik og Historie, kr. 7, indb. 9 (bogladepr. 11,50, indb. 15). — Abonnement på Fortid og Nutid: favørpris kr. 15 (bogladepr. 25) + porto og omkostninger. — Desuden kan De få Fortid og Nutid til reduceret pris, så længe lager haves (enkelte af de ældre hæfter er dog udsolgt). — Den af Dansk historisk Fællesforening under redaktion af Johan Hvidtfeldt udgivne Håndbog for danske lokalhistorikere er udsolgt, men vil blive optrykt påny.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. P. Friis: Grosserer Cornelius Stau. Varde museums stifter.
 2. H. K. Kristensen: Træhest til auktion og lidt om landmilitsern.
 3. Mogens Bencard: Arkæologiske undersøgelser i Ølgod kirke.
 4. F. Elle Jensen: Kirke- og kulturhistoriske småting.
 5. Knud Jensen: Jydepotter under gulv i gamle stuehuse.
 6. John Kvist: Skovtyverier.
 7. C. Teilman Hald: Niels Friis's selvbiografi.
 8. Agnes Andersen: Oksby gamle mølle.
 9. H. K. Kristensen: Et par tingsvidner om Wallensteinskrigen.
 10. H. K. Kristensen: En herredsvide i brug.
 11. H. K. Kristensen: Hr. Chr. Simonsen Vardes ægteskab.
 12. Mindeord. Johanne Nielsen.
 13. Litteratur om Ribe amt.
 14. En udmærkelse.
 15. Beretning.
 16. Nye medlemmer. Regnskab.
-

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende bestyrelse: Forfatteren *Sal. Frifelt*, Ølgod, formand, redaktør *P. Friis*, Varde, lærer *H. K. Kristensen*, Lunde J., sekretær, lærer *John Kvist*, Egtved, kasserer, seminarirektor *Sv. Mogensen*, Ribe, snedkermester *Niels Thomsen*, Esbjerg, og sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Åstrup, pr. Glejbjerg. Redaktionsudvalget er *Kristensen* (fmd.), *Sv. Mogensen* og *Niels Thomsen*.